

Det nye Areopagos: Fremtidens kristendom i religionsmødets perspektiv

KNUD JØRGENSEN

Denne artikel er et famlende forsøg på at spore mig ind på, hvordan jeg tror kristendommen vil se ud, og hvordan den vil opføre sig i fremtiden. Perspektivet er 'religionsmødet'; det indebærer, at der vil være centrale aspekter og perspektiver, som ikke behandles, som f.eks. ekklesiologi, diakoni, mission og etik – perspektiver, som vil måtte stå højt på fremtidens dagsorden. Jeg har valgt at begynde på Athens Areopagos, fordi jeg der finder perspektiver om mangfoldighed, religiøs længsel og om Guds nærvær i verden, som jeg oplever som relevante for en religionsteologisk vandring ind i fremtidens pluralistiske verden. Byggeklodserne undervejs på min famlende pilgrimsfærd vil være mangfoldighed, dialog, religionsmøde, lære af det globale Syd, og spændingen mellem den universelle Gud og hans særlige åbenbaring i Jesus Kristus.

Areopagos i går og i dag

"Areopagos" er et sted i Athen lige neden for Akropolis. Det betyder "krigshøjen". Beretningen om Paulus i Athen og hans samtale med byens intelligentsia og filosoffer (Apg 17.14-34) handler om en risikabel dialog med en multireligiøs virkelighed. Denne dialog skal forstås og tolkes ud fra den kontekst, Paulus møder, når han kommer til Athen og oprøres over at se

byen fuld af afgudsbilleder. Dialogen er således et møde præget af spændingen mellem konfrontationen med afgudsdyrkelsen og ønsket om at finde en bro til en tilhørerskare, som midt i det multireligiøse, bærer på en længsel efter at finde frem til den gud, til hvis slægt de i grunden hører.

Beretningen bruges ofte som en eksempelfortælling på religionsmøde. Det går an at gøre det, dersom man passer på, at de to kontekster – Athen på Paulus' tid og vor tids pluralistiske verden – ikke smelter sammen. De to kontekster ligger ikke bare langt fra hverandre i tid, men også i indhold og verdensbillede. Når det er sagt, er det relevant at spørge, hvad vi, som hører hjemme i vor tids multireligiøse og multikulturelle virkelighed – det nye Areopagos – kan lære af Athens Areopagos?

Samtalen giver et perspektiv på mangfoldighed, hvor atterne synes at forsyne sig fra forskellige filosofier og religiøse strømninger, som dernæst blandes sammen til en usikker spørger efter en ukendt gud. Athens Areopagos fremstår dermed som en mødeplads for nysgerrige fra religiøse livsanskuelser; et sted med mennesker på vej og i samtale.

Religionsdialog handler også på det nye Areopagos om mødepladser, hvor folk kan samtale om livssyn, værdier og tro, hvor man kan være åbne for hverandre og lære af hverandre. Måske er mødepladser noget af det vigtigste i en dialog med andre om tro.

Athens Areopagos er et sted, som afspejler religiøs og åndelig længsel ("Jeg ser at I på alle måder er meget religiøse", siger Paulus). Det er et sted med et beskedent alter for en ukendt gud midt i et landskab "fuldt af afgudsbilleder" og store og små altre på torv og i hjem.

Det nye Areopagos repræsenterer også en vrimlende mangfoldighed af gamle guder og ny religiøsitet, en filosofisk mangfoldighed af sandhedssøgen, en længsel efter oplevelse og identitet. Både i Athen og i vor kontekst kan vi registrere, at mennesker, som er skabt i Guds billede og er af hans slægt ("Det er ham, der giver alle liv og ånde og alle ting"), famler efter Gud og søger en større virkelighed.

Det er nærliggende at tolke alteret for en ukendt gud på datidens Areopagos som et symbol på en usikkerhed om, hvor Gud (med stort G) er at finde blandt de gamle og nye drømme

om gud. Men alteret vidner også om Guds nærvær i verden. Det er ikke Paulus, som kommer med Gud til Athen, men han får lov at vidne om, at han ikke er en ukendt gud, men en personlig Gud, som taler til og søger mennesker. Denne Gud er det, siger Paulus, som har givet sig til kende på en ny og overraskende måde i Jesus Kristus.

Kan vi på det nye Areopagos vidne om det samme – hvordan den usynlige Gud har vist sit ansigt i Jesus Kristus? Dialog handler om at forstå og blive forstået, men midt i denne proces vil der måtte være et vidnesbyrd om, hvad vi har set og hørt. Athens Areopagos udfordrer os til at lade vidnesbyrdet leve i dagligdagens dialog og i samtaler om spiritualitet og religiøs erfaring, i fælles indsats (*diapraksis*) og i samtaler om teologi. Dialog i det perspektiv er en måde at leve på.

På Athens Areopagos handler det om *tilknytning og kontinuitet*. Paulus knytter til ved tidens filosofi og ønsker at samtale om eksistentielle spørgsmål. Men samtidig handler Athen om *modsigelse og konfrontation*. Paulus udfordrer Athens mange afguder, han kalder mennesker til omvendelse og til en radikal forvandling af tænkning og livsstil.

Tidens religionsdialog har taget til sig tankerne om tilknytning og kontinuitet, somme tider lidt for godt. Men det er ikke ofte, jeg hører noget om modsigelse og konfrontation. Man kan argumentere for, at disse begreber principielt ikke hører hjemme i religionsdialogen. I Lukas' gengivelse af Paulus' samtale hører de uomtvistelig med. Spørgsmålet må derfor, efter min mening, stilles til fremtidens dialog-teologi: Vil der ikke måtte være en brudflade i en dialog, et sted, hvor Jesus konfronterer Buddha eller Muhammed eller Vishnu? Vil ikke kristentroens kerne på et eller andet tidspunkt sprænge de vante og vedtagne grænser for dialog? Måske ikke ved, at vi fremfører vort ærinde lige så håndfast som en Paulus, men fordi evangeliet i sit væsen er et kald til omvendelse og tro.

"Mangfoldighed" eller "pluralitet" var hovedportalen ind til datidens Areopagos-torv. Siden da har kristentroen i grunden altid været en "pluralistisk religion", både i den forstand, at den byder forskellighed velkommen, den vokser ud af Kristi inkarnation, og den fortsætter med at blive kød og blod i stadig nye sammenhænge. Den længes efter at lade sig oversætte til stadig

nye sprog og kulturer.¹ Men også i den forstand, at den siger ja til at være, hvad Leslie Newbigin kalder "committed pluralism".² En sådan pluralisme tager andre religioner alvorlig, men vover samtidig at stille spørgsmål om den andens og om egen tro.

Fremtidens kristendom vil være mangfoldig, på samme måde som der vil være en mangfoldighed af andre livsanskuelser (*living faiths*). Denne dobbelte mangfoldighed er religionsmødets hverdag. Sådant var det på Athens Areopagos, og sådan vil det være i fremtidens kristendom. Derfor bliver det vigtigt at forstå mangfoldigheden i en verden af religiøs pluralisme. Det bliver magtpåliggende at arbejde med en kristen religionssteologi, som kan hjælpe os til at møde "the religious other". Og det bliver magtpåliggende at takle, hvad vi lægger i vidnesbyrdet om Kristus som den enestående (*the uniqueness of Christ*). Viggo Mortensen og Anders Østerlund Nielsen siger det på denne måde:

The greatest challenge faced within the interreligious encounter is to give a renewed witness and a trustworthy testimony validating the Christian conviction and confession. Other religions also do intense missionary work, and this challenges Christians and the Christian churches to be well prepared and ready to give account for their conviction.³

Det er disse spørgsmål og temaer, det følgende handler om. Der er de, som mener at Paulus' dialog på Areopagos var mislykket. Nogle af tilhørerne hånlo ligefrem, da de hørte om de dødes opstandelse (Apg 17,32), mens andre lidt overfladisk sagde ja til en ny samtale "en anden gang". Efter min mening er det mere sandsynligt, at Lukas har taget beretningen med for at vise bredden i Paulus' evangelieforståelse og evangelieformidling. Det er denne forståelse, som har inspireret mig i mit nedenstående forsøg på at tegne perspektiver af og udfordringer for fremtidens kristendom.

Fremtidens kristendom må lære af det Globale Syd

Edinburgh 1910 var optaget af globalisering: Kristenhedens tro og verdensbillede skulle gå sin sejrsgang til alle kontinenter. Hundrede år efter kan vi konstatere, at kristentroen er blevet

en global religion, men at drømmen om kristenheden (*Christianism*) er bristet. Mission kan derfor ikke længere forstås som *kristianisering*. I stedet lever den globale kristendom i dag i et dagligt møde med andre mere eller mindre globale religioner. I 1910 handlede det om at evangelisere "hedninger", sådan som man kaldte ikke-kristne – næsten som om man ikke regnede dem for "troende" – men undervejs blev man klar over, at andres tro ikke handlede om den slags hedenskab, men om "levende tro" (*living faith*). I dag ved vi, at religioner er selvstændige verdener, med eget livssyn (*worldview*). De ser i forskellig retning og stiller forskellige spørgsmål. Det betyder, at evangeliet må finde forskellige måder at udtrykke sig på; det vil forholde sig anderledes til islam end til hinduisme eller buddhisme. Der er her tale om reelle forskelle. En drøm om at fusionere de store religioner i et slags "the World's Parliament of Religions" er illusorisk.⁴ Andre religioner er ikke mini-kopier eller små ekkoer af kristentroen. Kristentroen er ikke "fulfilment" af andre religioner, og andre religioner er ikke opholdssteder for "anonyme kristne" (Karl Rahner).⁵

I dag tales der i den globale kirke om tro i flertal og om tro på tværs af grænser og kulturer. Især i Vesten har vi brug for bedre indsigt i, hvad dette betyder, for at styrke evnen til bedre at forstå vor egen og andres tro. Kun på den måde kan vi udrustes til et meningsfyldt og åbent møde med andre og til, i beskedent omfang, at bane vej for fred blandt mennesker af god vilje.

Mødet mellem religioner er ikke et nyt fænomen. Forskellige religiøse trosopfattelser og praksis har levet og stødt sammen så langt tilbage, vi kender historien. Kristentroens historie er en mangfoldig beretning om møder med andre trosopfattelser og andre "herrer": Paulus' vidnesbyrd om den ene Gud og den ene Herre, apologeternes forsvar af troen overfor afgudsdyrkelsen, kristne i det østlige Middelhavsområde, som levede midt i islam, kristne som måtte tilpasse sig de ottomanske tyrkere i middelalderen, renæssancen, som blev udfordret fra jødiske samfund og af muslimsk filosofi, etc.. Blandt mennesker og folk i det globale Syd har mødet med andre været hverdagskost i mange slægtled. For os i Vesten er det at leve i et pluralistisk samfund stadig noget nyt og truende. Derfor har vi brug for at lære af kristnes erfaringer i Syd. Fremtidens kris-

tendom vil have sit tyngdepunkt i det globale Syd. Derfor bør vi i Vest og Nord tage ved at lære af og indhente erfaringer fra kirker og teologer i Øst og Syd, med tanke på religionsmøde i vor egen kontekst. Vi må lytte til de kristne religionsteologier, som allerede i dag findes i Asien og i Afrika. Indiske teologer har i årtier spillet en central rolle i tænkningen om religionsmødet (M.M. Thomas, Stanley J. Samartha, Samuel Rayan, Raimondo Panikkar, Vandana, Aloysius Pieris (Sri Lanka))⁶. I afrikansk sammenhæng har vi lært af teologer som John Mbiti, Lamin Sanneh og ikke mindst Kwame Bediako: Mere end nogen anden har han åbnet vore øjne for forbindelsen mellem afrikansk traditionel religion og kristentro, og at kristentroen også er en "primal religion" – dvs den religionsforståelse, som vore forfædre kaldte "hedenskab", men som ligger nærmere den bibelske forestilling om skabelsen som et levende system og om Kristus som Herre over skabningen.⁷ Men skal fremtidens kristendom i Vest kunne lære af det globale Syd, vil der være brug for at se kritisk på både oplysningstidens og modernitetens teologi. Et af problemerne med oplysningsteologien er, at den tog troen på miraklerne og det overnaturlige fra os og lukkede os inde i et rum af årsag og virkning, hvor man skilte skarpt mellem fakta og erfaring, videnskab og tro. Siden da har en rationalistisk teologi ikke vidst, hvordan den skal forholde sig til det overnaturlige, til magter og myndigheder og tegn og undere. Ja, i grunden har Vestens teologi slidt med, hvordan vi skal forstå det onde og den onde. Det vil i næste omgang skabe vanskeligheder med at se Kristi kors som en sejrrig triumf over synd, død og djævel. De religioner og religiøse livsanskuelser vi møder i dialogen med de andre, har god plads til denne del af virkeligheden, mens vi i Vesten fortsat lider under, hvad antropologen og missiologen Paul Hiebert kaldte "the flaw of the excluded middle", dvs der er et tomrum i vor tro, når det gælder midterområdet mellem en transcendent Gud og den immanente verden.⁸ Kirker i Syd udfordrer os til at tage oplysningstidens snævre årsag-virkning tro op til revision.⁹ Især i mødet med "folk religion" og "primal religion" kan vi ellers stå tomhændede – sådan som vi i dag kan opleve det i mødet med en hjemlig nyåndelighed. Her kan vi også hente hjælp fra, hvordan kirken op igennem historien har forholdt sig

til folkereligioner: Man har afvist dem, man har taget dem ind, man har ikke sjældent ”døbt” dem, men til andre tider snakket om synkretisme. Paul Hieberts anbefaling i denne sammenhæng er en kritisk kontekstualisering.

Globalisering, migration og informationsteknologi

Globaliseringen vil på godt og ondt fortsætte med at øge kontakten mellem nationer og kulturer. Migration vil i stadig voksende grad medføre, at forskellige ”living faiths” lever side om side. Fremtidens kristendom vil derfor udfordres til ikke kun at tolerere en faktisk pluralitet, men til at finde frem til et positivt syn på pluraliteten. En betydelig del af migranterne vil være kristne. I følge Jehu Hanciles vil migration have en større indvirkning på det amerikanske religiøse landskab end nogen tidligere bølge, også fordi indvandrermenigheder repræsenterer det hurtigstvoksende segment i amerikansk kirkeliv. Noget lignende vil gælde for Europa. Hanciles peger videre på nogle vigtige perspektiver i vor forståelse af kristen immigration:

- Kristne indvandrere har langt større erfaring end vi i vesten i at vidne om Kristus og vinde omvendte blandt andre indvandrere .
- De møder et samfund, hvor kristentroen er svigtende, og forstår på en helt anden måde end vi, at Vesten er missionsmark.
- I mange lande i Vesten repræsenterer de kristentroens ansigt over for samfundets marginaliserede og svage.
- De har bedre forudsætninger for at forstå religiøs mangfoldighed og kan derfor både selv gå aktivt ind i religionsmødet og bibringe kristne i etablerede kirker kundskab og inspiration.¹⁰

Et vigtigt aspekt for fremtidens kirke er informationsteknologien. Allerede i dag har den skabt nye mødepladser for dialog omkring tro og livssyn. Et kendt dansk eksempel er www.religion.dk, hvor der er flere tusinde nye besøgende hver uge. Denne udvikling vil fortsætte: Nye kommunikationsformer vil tilbyde nye former for samtale og interaktion. Disse samtaler vil ofte foregå adskilt fra den fysiske kirke og menighed og udgør

allerede i dag centrale mødepladser for unge, som spørger om tro. Jeg får selv lov til at være med i panelet for www.religion.dk og oplever det som udfordrende og fornyende at blive krævet til ansvar for min tro.¹¹

Forandring af religion?

Viggo Mortensen (i *Walk Humbly with the Lord og i Theology and the Religions* (2003)) har meget at sige os om fremtidens kristentro. Hans overskrifter indeholder begreber som "multireligiøs", "pluralitet/pluralisme", "globalisering" og "religiøs forandring". På den måde spænder han et lærred af perspektiver ud, som ikke mindst berører religionsmødet: "...all religions are changing and omnipresent...What we are facing right now is nothing less than change of religion".¹² Forandringen har flere komponenter. En overordnet komponent, især for os i Vesten, er religionsmødet og den interreligiøse dialog. Her handler det også om religionernes "truth claims" og dermed om religions-teologier: "Being a Christian theologian, one is obliged to construct a Christian theology of religions, which examines how one should evaluate Christianity's absolute claim on truth in relation to other religions' comparable truth claims".¹³ En sådan gennemtænkning af "truth claims" vil for mange af os måtte begynde med *selvreflektion*: Kirken og dens medlemmer udfordres til at gøre sin mening op om deres egen tro, når de bevæger sig ind i religionsmødet, og til at forberede sig på dette møde. Hvordan skal fremtidens kristentro ellers kunne håndtere religiøs forandring?

Religiøs pluralisme i en stor verden

Religiøs pluralisme kan betragtes som en "forlængelse" af eller en komponent inden for kultur-pluralisme. Vi hører hjemme i et samfund, hvor pluralisme handler om "the coexistence and social interaction of people with very different beliefs, values and lifestyles".¹⁴ Mens "pluralitet" betyder, at vi har at gøre med flere, handler pluralisme om at leve med og acceptere mangfoldigheden. Pluralisme er derfor i min tænkning og sprogbrug ikke en ideologi. En drøftelse af pluralisme behøver derfor heller ikke en debat om en mulig konflikt mellem pluralisme og en kristen overbevisning. Religiøs pluralitet er i før-

ste omgang et sociologisk fænomen, men kan som pluralisme blive til et teologisk anliggende, når mangfoldigheden ikke kun aksepteres, men erklæres for ret lære (f.eks. at der er flere veje til frelse). Hvis vi skal snakke om sandt og falsk i forhold til religioners krav på sandhed, er det imidlertid bedre at bruge begrebet ”religiøs relativisme” og ikke religiøs pluralisme. Religiøs relativisme er et genuint diskussionstema inden for religionsteologien, fordi relativisme ikke kan acceptere, at en bestemt trostradition gør krav på at være kilden til den endelige sandhed og frelse. Areopagos-talen er en dialog med religiøs relativisme. I moderne tid er den et barn af oplysningstiden.

Dagens og fremtidens kristentro må forholde sig til det faktum, at vi alle bor i samfund og kulturer, som i større eller mindre grad er præget af religiøs pluralisme. Nogen vil hævde, at her er roden til vold og terror og til etniske konflikter, men jeg vælger at se på religiøs pluralisme i relation til mønstre for fredelig samhandling mellem forskellige religiøse aktører – enkeltpersoner og grupper, som identificerer sig med og handler ud fra en bestemt religiøs tradition. Denne samhandling vil også omfatte konflikter, men religiøs pluralisme, sådan som jeg her forstår det, ophører, når volden overtager.

Religiøse aktører i en stor verden

Både i dag og i morgen vil der findes store transnationale religiøse aktører. Den Rømsk Katolske Kirke er en af de største (med mere end en milliard medlemmer). I voksende grad tager den katolske kirke globale temaer som fred, menneskerettigheder og udvikling op, enten direkte fra Vatikanet eller via religiøse ordener som Jesuitterne og lægmandsorganisationer som Sant'Egidio. De protestantiske og ortodokse kirker har siden 1948 i betydelig grad brugt Kirkernes Verdensråd som en platform for engagement i globale spørgsmål og som udgangspunkt for dialog med FN og regeringer. Evangelikal kristentro har især det sidste årti gjort sig bemærket i kølvandet til Præsident George W. Bush og i spørgsmål som HIV/AIDS og global fattigdom. Både World Evangelical Alliance og Lausannebevægelsen har i flere årtier arbejdet bredt med en række temaer inden for socialt ansvar (*social responsibility*) og diakoni. Islam (med sine 1.3 milliarder tilhængere) har de sidste par

årtier oplevet en ekspansion af sociale bevægelser og non-government organisations (NGO) og en højere profil for the Organisation of the Islamic Conference (OIC). Her finder 57 'muslimske' lande sammen for at deltage i samtaler om globale emner. På samme måde, men i mindre omfang, spiller den jødiske diaspora en international rolle. Også hinduisme (med 800 millioner tilhængere) og buddhisme (med 400 millioner tilhængere) deltager i globale samtaler. Selv om de har en svagere tradition for transnationale, autoritative organisationer, har de både gamle og nye traditioner for missionsorganisationer. I til-læg spiller "engaged Buddhism" en voksende rolle i det sydlige Asien og "humanistic Buddhism" en betydelig rolle i Kina og på Taiwan. Begge har i dag udløbere i andre dele af verden.

Seks dimensioner af religiøs pluralisme

Thomas Banchoff mener, at religionernes politiske og sociale engagement har været voksende det sidste årti. Engagementet er kommet til udtryk via kommunikationsteknologien og i relation til temaer som menneskerettigheder og demokrati. Kommunikationsteknologien har dannet platform for en større intern samtale og for en større forskellighed, og den har styrket samhandlingen på tværs af religioner og trosopfattelser. Kommunikationsteknologien har også været en vigtig platform for debatten omkring demokrati og menneskerettigheder.¹⁵

Ifølge Banchoff¹⁶ kan den religiøse pluralisme ses i forhold til seks dimensioner: *en skrøbelig (fragile) identitetspolitik, stærke etiske forpligtelser, sammenkædninger mellem international-national-lokal, dynamikker mellem trosopfattelser og inden for samme trosopfattelse, og sekulær-religiøs interaktion.* Lad mig nævne nogle eksempler fra Banchoff og fra egen erfaring:

Migration af mennesker og ideer gør de gamle traditioner (inklusive kirken) usikre og fører udfordringer med sig fra minoritetsgrupper, som gør krav på menneskerettigheder. Væksten af muslimske minoriteter i Danmark og Norge har således sat gang i en debat om national og religiøs identitet. Dersom national identitet skal hænge sammen med religiøs identitet, kan der let opstå ønsker om, at ritualerne bliver nationale ritualer, moralen bliver til lov og at gud/guder bliver æret i det

offentlige rum. Det findes der diverse eksempler på i religionernes historie, inklusive islams *sharia* og middelalderens *Christendom* (kristenhed, ikke kristendom).

I en spændingsfyldt pluralistisk situation kan vejen frem være, at få *en dialog i stand mellem tilhængere af forskellige religiøse grupper*, som har det tilfælles, at de tolker sine respektive traditioner som samsvarende med menneskelig værdighed, frihed og respekt for andres værdighed og frihed. Et vigtigt samtaletema, især for kirker i Øst og Vest, er forholdet mellem religionsfrihed og proselytisme. Ikke mindst evangelikal missionsvirksomhed i ortodoks sammenhæng efter Sovjetstyrets fald har aktualiseret dette tema. Men temaet er også relevant i sammenhænge, hvor vi fra Vesten har gjort religionsfrihed til en del af vor udenrigspolitik, feks i Afghanistan, Kina og Libyen.

Der er mange aktører, som globalt og nationalt kæmper for *etiske forpligtelser* (e.g FN-organisationer), men religioner og religionssamfund er nok bedre end de fleste i stand til at løfte moraltraditioner frem og til at appellere til særlige grupper. Også inden for konfliktløsning har religiøst engagement sin styrke. Der findes mange eksempler på religiøse initiativer til forsoning og fred, initiativer fra kristne (Afrika og Latin-Amerika), buddhister (Cambodja) og muslimer (Mellemøsten). Eller tænk på Desmond Tutus sandhedskommission i Sydafrika. Tilgivelse og forsoning er stærke religiøse/kristne værdier i en sønderbrudt verden.

Lederen for "Oslosenteret for fred og menneskerettigheter", Kjell Magne Bondevik, ser på kultur og religion som væsentlige ressourcer for fred.¹⁷ Der hvor religion bruges som et redskab for vold, handler det som oftest om en menneskelig fejltolkning (bevist eller ubevist) af religionen, mener Bondevik. Vejen ud og frem handler derfor om at skabe mødesteder for dialog om værdier, som religioner, midt i sin forskellighed, har fælles. Konflikter handler om magt, politik og ressourcer. Her kan religion misbruges som et dække for politiske forskelle. Derfor er "interfaith dialogue" så vigtig.

Glocal: Religiøs tro har et lokalt ankerfæste, men hører samtidig hjemme inden for en universel tro eller kirke. Det gør religioner og kirker til centrale aktører i at kæde lokalt-nationalt-

internationalt sammen på måder, som andre aktører ikke kan. Fremtidens kirke må i voksende grad være "glocal", altså både have lokale rødder og høre hjemme inden for en global familie. Det giver den muligheder for at deltage i vigtige tiltag inden for "advocacy", dvs bevidstgørelse omkring store temaer som gældsreduktion, miljø og forfølgelse, især i det globale Syd.

Disse eksempler på den religiøse pluralismes rolle og bidrag i en stor verden understreger kristnes rolle i arbejdet for at undgå voldelige civilisationssammenstød (Huntington's *clash of civilisations*). Nogle svenske teser for religionsteologisk refleksion fra 2001 fokuserer på samme sag: "Vi behøver at lære af hinanden og samarbejde for på bedste måde at kunne forsvare menneskers værdighed og tage ansvar for den skabte verden. Disse opgaver er ikke noget perifert, men hører til kristenlivets centrum". Det betyder videre, at "vi kæmper sammen med alle mennesker af god vilje mod globale systemer, som øger fattigdom, mod racisme som vurderer mennesker efter hudfarve, mod vold mellem mennesker og vold mod naturen, mod undertrykkelse og udnyttelse, især af piger og kvinder, mod en åndelig fattigdom, som gør det at eje til livets mening" (min oversættelse).¹⁸

Momenter til en kristen teologi for fremtidens religionsmøde

Hans Küng siger et sted, at "There can be no peace among nations without peace among religions. There can be no peace among religions without dialogue among religions". I en hjemlig sammenhæng er det en udfordring til kirken om, at gå ind i den diakonale forpligtelse det er, at arbejde for fredelig sameksistens og i det hele taget tænke og engagere sig i *diapraxis*, somme tider som vort vigtigste bidrag til religionsmødet.

Men religionsteologi vil i fremtidens kristendom handler om noget mere end diapraxis og sammenlignende religionsvidenskab. Der er meget vi har til fælles, der er meget vi kan samtale om på tværs af grænser, og der er meget vi kan gøre sammen. Men grundlag og udgangspunkt for en kristen religionsteologi vil altid være Guds åbenbaring, således som vi finder den nedfældet i Skriften. Der vil undervejs være andre discipli-

ner og fagområder, vi kan lære af, inklusive komparativ religion, antropologi og filosofi, men mit metodiske udgangspunkt er, at min religionsteologi må formes af Bibelens lære, værdier og visioner og være tro mod kirkens fælles bekendelse, således som den er udtrykt i de centrale økumeniske symboler/trosbekendelser. Desuden må en religionsteologi være fænomenologisk korrekt i sin beskrivelse af andre religiøse traditioner.²⁰

Nu er det jo ikke sådan, at Bibelen svarer på alle vore religionsteologiske spørgsmål. Nogen spørgsmål behandles eksplicit (at vi frelses af nåde), andre behandles og drøftes, men uden at der gives klare og entydige svar (eskatologi, kirkeformer, etc), og så er der områder, hvor Skriften ikke giver svar, men kun nogle principielle vejmærker (hvad slags politisk styreform er bedst, hvordan man skal opføre sig til en ikke-kristen begravelse²¹). Helt siden Augustin har kirken skelnet mellem den Gud, som har åbenbaret sig, og den skjulte Gud. Jan-Martin Berentsen opmuntrer derfor til "theological modesty", ikke mindst i vanskelige spørgsmål som, om der er frelse for alle de, som ikke har haft anledning til at høre evangeliet, eller om Gud åbenbarer sig i andre trosopfattelser.²²

Jeg anser følgende emner for grundlæggende for min egen religionsteologi:

- Den ene Gud er hellig og retfærdig i alt, hvad han har gjort og gør. Han behandler alle mennesker med samme kærlighed og retfærdighed.
- Han har skabt alt det skabte. Mennesket har han skabt i sit billede, til tiltale, samtale og erindrende omtale, som den danske teologi-lærer for min generation, Regin Prenter, ofte udtrykte det.²³
- Han har taget skridt for at åbenbare sig for mennesker, i naturen, historien og i samvittighedens moralske love (almen åbenbaring). Hans endegyldige åbenbaring skete i Kristi menneskevordelse, således som den er bevidnet i Skriften (den særlige åbenbaring). Det er gennem det bibelske vidnesbyrd og især gennem Jesus Kristus, at vi kender Gud. Der findes i Skriften eksempler på, at Gud i visse tilfælde har åbenbaret sig for mennesker uden for pagtsfolket (faraο, Balaam, Nebukanessar, Melkisedek, Kornelius og

andre), men her handler det om noget særligt og ikke om en frelsende åbenbaring.

- Guds skabning er blevet fordærvet/forvansket af synd. En ret forståelse af synd er kritisk, hvis vi skal forstå Bibelens lære om frelse. Dette grundlæggende tema synes ofte at blive ignoreret i samtaler om og med andre trosopfattelser. En adækvat forståelse af menneskelig reliøsitet må tage alvorligt, hvad Bibelen siger om synden og dens virkninger, såvel som Guds vrede over synden.²⁴
- Gud har i Kristi liv, død og opstandelse åbnet en vej for forsoning med Gud. Den subjektive dimension af denne forsoning er, at den må tages imod i tro.
- Frelse er altid kun ved Guds nåde og gennem tro på Gud. Livet har to udgange, til dom og til frelse, men ingen dømmes uretfærdigt. Jeg vil derfor gerne deltage i en samtale om, hvorvidt Gud kan frelse mennesker, som ikke eksplicit har hørt evangeliet, men som responderer i lydighed mod og tro på det mål af åbenbaring, de har mødt i Guds almene åbenbaring.²⁵ Vi må leve med, tror jeg, at der er en dynamisk spænding mellem den treenige Guds universalitet og det inkarnerede Ords særlige karakter (particularity). Alister McGrath udtrykker det på følgende måde:

We cannot draw the conclusion....that only those who respond will be saved. God's revelation is not limited to the explicit human preaching of the good news, but extends beyond it. We must be prepared to be surprised at those whom we will meet in the kingdom of God.²⁶

Dette kan tolkes som inklusivisme – selv om jeg ikke er sikker på, at McGrath vil vedkende sig den betegnelse. Jeg vil, som antydnet ovenfor, lægge vægten mere på forskellen mellem, det Gud har åbenbaret os (*Deus revelatus*), og det han har valgt at holde skjult (*Deus absconditus*). Uansett signaliserer mine usikre og åbne formuleringer, at jeg ikke ved, hvordan jeg skal komme til vejs ende med spørgsmålet om frelse for de mange, som ikke har hørt og ikke vil få anledning til høre. Skal vi komme til rette med det bibelske materiale, tror jeg, vi tvinges til at kombinere flere af paradigmerne (inklusionisme og eks-

klusivisme). Der er sider ved evangeliet, som er eksklusive, mens andre sider er mere inklusive.

- Gud Helligånd er ikke et alternativ til Kristus. Derfor kan Gud Helligånd og Kristus ikke adskilles; der er, som Jacques Dupuis siger, "only one economy of the Spirit and the Word". Men samtidig er det sådan, at Gud har to hænder, og at Logos-kristologien sikrer/garanterer Kristi guddommelige natur, mens Åndens kristologi forklarer Guds frelsende handling i Kristus som universelt tilgængelig.²⁷ "Universelt" skal her ikke tolkes som "universalisme". Frelsen gives ikke til mennesker, som ikke vil have den.
- Kristi disciple kaldes til at dele evangeliet om Kristus og at kalde andre til at følge ham, også de som er oprigtigt troende inden for andre religiøse traditioner. Målet med denne sendelse er ikke kun lydighed mod missionsbefalingen eller kærlighed til syndere eller nød for dem, som går fortabt, men nidkærhed efter at give Gud ære. Leslie Newbigin taler således om "mission as an acted out doxology".²⁸ Kristentro i går, i dag og i fremtiden er i selve sit DNA missional.
- I lyset af kristnes forlegenhed i dag omkring dette vidnesbyrd (om hvad vi har set og hørt), mener Newbigin, at "It is evidence that we are less ready to affirm the uniqueness, the centrality, the decisiveness of Jesus Christ as universal Lord and Saviour, the Way by following whom the world is to find its true goal, the Truth by which every other claim to truth is to be tested, the Life in whom alone life in its fullness is to be found".²⁹ Den samme Newbigin taler, som nævnt ovenfor, i anden sammenhæng stærkt om "committed pluralism", til forskel fra "agnostic pluralism".³⁰ En agnostisk pluralisme vil give afkald på at tale om sandhed i forbindelse med tro. "Committed" eller engageret pluralisme tager den andens tro alvorlig og vover at stille spørgsmål til den andens tro. Den vil argumentere for at få plads i det offentlige rum, og den vil afsløre afguder, inklusive materialisme og en selvoptaget individualisme.³¹

Jeg tror, vi både i dag og i morgen må fastholde spændingen

mellem Guds “amazing grace” og verdens synd – og at vi på samme tid er Guds fjender og hans elskede børn. Ind i det spændingsfelt handler det ikke først og fremmest om at vide, hvad som sker med de ikke-kristne efter døden. I stedet handler det om at holde sammen tillid til og frygt for Gud: Frygten for at jeg skulde sætte min lid til noget andet end Guds nåde i Jesus Kristus, og tilliden til at denne nåde er nok for mig og alle andre skabninger. Derfor ser jeg efter og byder velkommen alle tegnene på at Gud er på færde i livet hos dem, som ikke kender Jesus som Herre. Vi kan altså ikke sætte grænser for Gud, men vi må samtidig sige nej til en inklusivism, som betragter ikke-kristne religioner som redskaber for frelse i kristen forstand. På samme måde må vi sige nej til en pluralisme, som fornægter det enestående og afgørende, som Gud har gjort i Kristus.

Positivt forstået kan udtalelsen fra Kirkernes Verdensråds missionskonference i San Antonio i 1989 tolkes på denne måde: ‘We cannot point to any other way of salvation than Jesus Christ. At the same time we cannot set limits to God’s saving power....We appreciate this tension, and do not attempt to solve it’.³²

Sidste år fik vi et *code of conduct*-dokument udarbejdet på et bredt fælleskirkeligt grundlag (The Pontifical Council for Interreligious Dialogue, Kirkenes Verdensråd og World Evangelical Alliance). Dokumentet knytter til ved Athens Areopagos, når det siger: ”Christian witness in a pluralistic world includes engaging in dialogue with people of different religions and cultures (cf. Acts 17:22-28)”. Samtidig lægges der vægt på, at det kristne vidnesbyrd altid er et vidnesbyrd om Jesus Kristus. Dokumentet anbefaler blandt andet, at vi

build relationships of respect and trust with people of all religions, in particular at institutional levels between churches and other religious communities, engaging in on-going interreligious dialogue as part of their Christian commitment... interreligious dialogue can provide new opportuniti-

es for resolving conflicts, restoring justice, healing of memories, reconciliation and peace-building.

Kristne opmuntres til at styrke sin egen religiøse identitet og tro, samtidig med at de får et grundigere kendskab til og en større forståelse af andre religioner. Kun således kan vi undgå at misrepræsentere andres tro og praksis, og kun således kan vi meningsfyldt aflægge vidnesbyrd om Kristus. Dokumentet afsluttes med at anbefale, at kristne "pray for their neighbours and their well-being, recognizing that prayer is integral to who we are and what we do, as well as to Christ's mission".³³ Det er kloge råd til fremtidens kirke og til kristentro i religionsmødets perspektiv.

Noter

- ¹ Sanneh 2003, 97.
- ² Newbiggin 1986
- ³ Mortensen og Østerlund, 2011, 6f.
- ⁴ Det bør nævnes, at den slags drømme fortsatt findes: <http://www.parliamentofreligion.org/>.
- ⁵ Bosch 1991, 485.
- ⁶ Kim 2007, 67ff.
- ⁷ Roar G. Fotland 2008, 215-229. Kwame Bediako mener, ifølge Fotland, at der er mindst fem områder, hvor afrikansk tro og kirke kan bidrage til den globale kirke: "The first is to give a wider perspective on Christianity than being a Western religion, the second is to recover the significance of the primal religiosity in Christianity, and the third is to regain the missionary sense of theology. Fourthly Bediako suggests that the African sense of wholeness and finally the experience of religious pluralism, might contribute to a renewal of European Christianity."
- ⁸ Hiebert 1982,
- ⁹ Hwa Yung 1997. Hwa Yung hævder også, at en rationalistisk teologi ofte bliver til en "unengaged theology" (s. 8).
- ¹⁰ Jehu J. Hanciles, *Beyond Christendom. Globalization, African Migration, and the Transformation of the West*, Maryknoll: Orbis Books 2008.
- ¹¹ Fischer-Nielsen 2011.
- ¹² Mortensen 2003, 468.
- ¹³ Mortensen 2003, 477.
- ¹⁴ Kuhle 2003, 419ff..
- ¹⁵ Banchoff 2008.
- ¹⁶ Banchoff 2008.
- ¹⁷ Bondevik 2008, 251ff.
- ¹⁸ Ahlstrand og Sandvik 2001.
- ¹⁹ Küng 1991, 105.
- ²⁰ Netland 2001, 313ff.
- ²¹ Temaet blev aktuelt i norsk sammenhæng i forbindelse med begravelse af en muslim efter massakren den 22. juli 2011.
- ²² Berentsen 2003. Se også Berentsen 1998.
- ²³ Prenter 1962, 255-313.
- ²⁴ Netland 2001, 318f..
- ²⁵ Jørgensen 2006.
- ²⁶ McGrath 1995, 65-70.
- ²⁷ Citeret fra Kirsteen Kim 2007, 156ff..
- ²⁸ Newbiggin 1986, 127.
- ²⁹ Newbiggin 1994, 122.
- ³⁰ Newbiggin 1986.
- ³¹ Arendt 2004, 12-14.
- ³² World Council of Churches 1990.
- ³³ Christian Witness in a Multi-Religious World: Recommendations for a Code of Conduct, Geneve: Kirkernes Verdensråd 2011.

Litteraturliste:

- Ahlstrand, Kajsja og Håkan Sandvik (red.) (2001): *Samtale om religionsteologi*, Uppsala: Svenska Kyrkan.
- Arendt, Niels Henrik: "Når de nu alle sammen tror på Gud...", Harald Nielsen: *Religionsteologi*. Fredriksberg: Unitas Forlag, 2004
- Banchoff, Thomas (2008): "Introduction: Religious Pluralism in World Affairs", Thomas Banchoff (red.), *Religious Pluralism, Globalization and World Politics*, Oxford: Oxford University Press.
- Berentsen, Jan-Martin (1998): *Det moderne Areopagos. Røster fra den religionsteologiske debatten vårt århundre*, Stavanger: Misjonshøgskolens forlag.
- Berentsen, Jan-Martin (2003): "Theology of Religions: What Comes after Pluralism?" Viggo Mortensen (red.), *Theology and the Religions. A Dialogue*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Bondevik, Kjell Magne (2008): "Commonalities Emanating from Religious Scripture", Tormod Engelsen et al. (red.), *Mission to the World*, Oxford: Regnum International Books.
- Bosch, David J. (1991): *Transforming Mission. Paradigm Shifts in Theology of Mission*, Maryknoll: Orbis Books 1991.
- Fischer-Nielsen, Peter (2011): *Mellem sogne- og cyberkirke. En analyse af folkekirkens kommunikation på internettet*, Aarhus: Aarhus Faculty of Arts.
- Fotland, Roar G. (2008): "The Southern Phase of Christianity: The Contribution of the Global South to the Church in the North", Tormod Engelsen, et. al. (red.), *Mission to the World. Communicating the Gospel in the 21st Century*, Oxford: Regnum International Books.
- Hanciles, Jehu J. (2008): *Beyond Christendom. Globalization, African Migration, and the Transformation of the West*, Maryknoll: Orbis Books.
- Hiebert, Paul G. (1982): "The Flaw of the Excluded Middle", i *Missiology: An International Review*, 10:35-37.
- Hwa, Yung (1997): *Mangoes or Bananas? The Quest for an Authentic Asian Christian Theology*, Oxford: Regnum International Books.

- Jørgensen, Knud (2006): "Steps into a Pluralist World: Commitment and Accessibilism", *Norsk tidsskrift for misjon*, årgang 60, nr. 3-4.
- Kim, Kirsteen (2007): *The Holy Spirit in the World*, Maryknoll: Orbis Books.
- Kuhle, Lene (2003): "Religious Pluralism in Multireligiosity", *Viggo Mortensen (red.), Theology and the Religions. A Dialogue*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Küing, Hans (1991): *Global Responsibility: In Search of a New World Ethic*, London: SCM Press.
- McGrath, Alister (1995): "A Particularist View: A Post-Enlightenment Approach", John Hick, *et al.* (red.), *More than One Way? Four Views on Salvation in a Pluralistic World*, Grand Rapids: Zondervan Publishing House.
- Mortensen, Viggo (2003): "For All God's People: Being Church in Multireligious Societies", Mortensen (red.), *Theology and the Religions. A Dialogue*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Mortensen, Viggo og Andreas Østerlund Nielsen (2010): "Church and Mission Engaging Plurality: Edinburgh 1910-Aarhus 2010", Mortensen & Østerlund (red.), *Walk Humbly with the Lord. Church and Mission Engaging Plurality*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Netland, Harold (2001): *Encountering Religious Pluralism. The Challenge to Christian Faith and Mission*, Downers Grove: InterVarsity Press.
- Netland, Harold (2010): "Christian Mission among Other Faiths", Lalsangkima Pachuau & Knud Jørgensen (red.), *Witnessing to Christ in a Pluralistic Age*, Oxford: Regnum Books International.
- Newbigin, Lesslie (1986): *The Gospel in a Pluralist Society*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Newbigin, Lesslie (1994): *A Word in Season: Perspectives on Christian World Missions*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Prenter, Regin (1962): *Skabelse og genløsning*, København: Gads forlag.
- Sanneh, Lamin (2003), *Whose Religion Is Christianity? The Gospel beyond the West*, Grand Rapids: Eerdmans.

World Council of Churches (1990): *The San Antonio Report*, Geneve: Kirkernes Verdensråd.

World Council of Churches (2011): *Christian Witness in a Multi-Religious World: Recommendations for a Code of Conduct*, Geneve: Kirkernes Verdensråd.

Knud Jørgensen, f. 1942. Journalist, cand.theol. fra Københavns Universitet, 1970, Ph.D. i missiologi fra Fuller Theological Seminary, 1980, har bl.a. vært programsjef ved Radio Evangeliets Røst i Etiopia, eksekutivsekretær for kommunikasjon ved Det Lutherske Verdensforbund, rektor ved Gå Ut Senteret, informasjonssjef i Kirkens Nødhjelp, direktør for Areopagos og dekanus for Tao Fong Shan i Hong Kong. Han er nå 1. amanuensis II ved Det teologiske Menighetsfakultet og visiting professor ved Lutheran Theological Seminary i Hong Kong. Har skrevet en rekke artikler i bøker og blad, bøker om kommunikasjon og lederskap, er medredaktør av *Missiologi i dag* (1994 og 2004), og en av hovedredaktørene for the Regnum Edinburgh Centenary Series.

The New Areopagos: The Future for Christianity in the Perspective of Religious Encounter

Paul's speech at Areopagos represents a perspective on plurality, religious longing, and the presence of God in the world which is relevant also today. Christianity is a religion among other living faiths. These other faiths are not echoes of the Christian faith. The encounter with other faiths has taken place all the way up through history and has for centuries been part of normal life in the Global South, wherefore Christians in the West may learn from the Global South, also about the shortcomings of a rationalistic worldview in the dialogue with other worldviews. Important elements in future Christianity will be migration and the information technology. We may expect a radical change of religion which will challenge us to self-reflection.

Religious pluralism may be viewed from a six-fold perspec-

tive: fragile identity politics, strong ethical commitments, international-national-local linkages, interfaith dynamics, and secular-religious interaction. The encounter with a religiously pluralistic world challenges us to consider key issues in a Christian theology of religion, such as God as holy and just and as creator of all things, his two ways of revealing himself (through creation and history and in Christ), the radical nature of sin, that salvation always is by God's grace and through faith in God, the dynamic tension between universality and particularity, the Holy Spirit as God's 'second hand', and the call to share the good news through witness and in the dialogue.